

כח

חסה שאינה מרה למרור

מבוא

- א. עדיפות המרור
- ב. טעם של ירק הנקרא "מרור"
- ג. שיטת הרמב"ם: חמישה מינים מרים
- ד. שיטות הפוסקים: עדיפות החסה אף שאינה מרה

מבוא

אנו, החיים בארץ ישראל, יכולים לאכול מרור ממיני הירקות שעליהם דיברה המשנה. החסה במקומותינו איננה מרה תמיד, ובכל זאת נוהגים לקחתה למרור.¹ חלק ניכר מקהילות יוצאי אשכנז נוהגים לקחת למרור ירק חריף, הנקרא חריין. ירק זה גדל בקיץ, והוא נשמר במעבה האדמה עד לחג הפסח. בשל חריפותו הרבה נוהגים לפורר את הירק, בכדי שיהיה ניתן לאכלו.

א. עדיפות המרור

במשנה פסחים (ב, ו):

ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח: בחזרת, בתמכא,
ובחרחבינא, ובעולשין ובמרור.²

ובגמרא בבבלי פסחים (לט ע"א):

חזרת – חסא... מרור – מרירתא (רש"י: חסא – ליטוגא... מרירתא –
אמירפווי"ל, והיא פופרץ).

בגמרא שם מובאות דעות נוספות, המצביעות על מינים נוספים שניתן לקחת למצוות מרור. עם זאת ישנה גם הגדרה כללית למרור, וכך מסכמת הגמרא שם:

1. על הגורמים המשפיעים על מרירותה של החסה, ראה סקירה מדעית: ד"ר אביחיל גרינברגר, "מרירות בחסה", אמונת עתיך, 22 (ניסן-אייר תשנ"ח), עמ' 17.
2. על זיהוי המינים הללו, ראה: יהודה פליקס, כלאי זרעים והרכבה, עמ' 54-60; הנ"ל, "לזיהוי חזרת ותמכא למצוות מרור", בד"ד, 1 (תשנ"ה), עמ' 77-90; יוסף תבורי, פסח דורות, עמ' 251; הנ"ל, מועדי ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, עמ' 116-117.

אחרים אומרים: כל ירק יש לו שרף ופניו מכסיפין. אמר ר' יוחנן: מדברי כולן נלמד – ירק מר יש לו שרף ופניו מכסיפין. אמר רב הונא: הלכה כאחרים.

על אף שכל מין שנכלל בהגדרה זו מתאים למרור, יש עדיפות למין הראשון הנזכר במשנה: החזרת, שהיא החסה. כך עולה מהמסופר בהמשך הגמרא שם:

רבינא אשכחיה לרב אחא בריה דרב דרבא דהוה מהדר אמריתא (רש"י: פופרץ). אמר ליה: מה דעתך, דמרירין טפי? והא "חזרת" תנן; ותנא דבי שמואל: חזרת; ואמר רב אושעיא: מצוה בחזרת; ואמר רבא: מאי חזרת? חסא, דחס רחמנא עילון; ואמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן: למה נמשלו מצריים כמרור? לומר לך, מה מרור זה שתחילתו רך וסופו קשה, אף מצריים תחילתן רכה וסופן קשה! אמר ליה: הדרי בי.

רש"י שם, ד"ה למה נמשלו כמרור, מביא את הפסוק: "וימררו את חייהם" (שמות א, יד); ובד"ה תחילה רכה: "בתחילה נשתעבדו להן ע"י שכר שהיו שוכרין אותן".³ רבינו פרץ שם מפרש על פי הירושלמי (ונראה שכוונתו למסופר בבמדבר רבה טו, ב; תנחומא בהעלותך, יג), שבתחילה פרעה עצמו היה עושה עמהם מלאכה, והיו אומרים להם: ראו שהמלך עצמו עושה מלאכה – והם באים ועושים.

רבינא מעלה חמש טענות על מנת להוכיח את עדיפות החזרת על פני כל המינים האחרים הנזכרים בסוגיה, אף שייתכן שמינים אחרים – כדוגמת אותו ירק הנקרא בעצמו "מרור = מרירתא" – מרים יותר מהחזרת = החסא. הסיבות שבגללן החזרת עדיפה על השאר הן:

1. היות החזרת = החסא מנויה ראשונה במשנה.
 2. כך גם בדברי בדברי שמואל בגמרא שם.
 3. דברי רב הושעיא, שהמצוה העדיפה היא בחזרת = חסא דווקא.
 4. דרשת רבא, שהקב"ה חס עלינו.
 5. דרשת ר' יונתן, המדמה את המצרים למרור.
- רש"י שם, ד"ה מצוה, כותב, שדברי ר' הושעיה שמצוה בחזרת באים בעקבות דרשות רבא ור' יונתן. כך כותב גם הר"ן שם. עוד נוסף, שדרשת ר' יונתן היא על המרור, אך כוונתו היא על החזרת, מאחר שבענין זה הם עוסקים, ואנשים גם רגילים לקרוא לחזרת – מרור. כך פירשו הר"ן, רבינו דוד וראשונים נוספים שם.
- מסוגיית הבבלי נלמד שלושה דברים מרכזיים:

3. על פי סוטה יא ע"ב, שמות רבה א, יא.

- א. במינים הנזכרים במשנה, וכן בכל ירק אחר שהוא מר, יש לו שרף ופניו מכסיפין, ניתן לקיים את מצוות המרור.
- ב. יש עדיפות לחזרת על פני כל המינים האחרים בשל היותו נמנה ראשון במשנה, ובשל הדרשות שהוזכרו לעיל.
- ג. לא עוצמת המרירות בשעת קיום המצוה (כלומר: בעת האכילה) היא שקובעת את עדיפות הירק, אלא הדרשות המסבירות את תוכן מצוות המרור שבתורה.

ב. טעם של ירק הנקרא "מרור"

- בירושלמי פסחים (ג, ה) הדברים מוצגים באופן שונה, וניתן להצביע על ארבעה הבדלים בולטים בנוסח המשנה שבירושלמי.
- א. סדר הפריטים במשנה שבירושלמי הוא אחר: חזרת, עולשין, תמכא, חרחבינה ומרור. אמנם יש להעיר, שגם בנוסח הבבלי שם, תוך כדי בירור של הסוגיה את סוגי הירקות שבמשנה, מופיע סדר זה לנוסח המשנה שבירושלמי.
- ב. בירושלמי הפירוש של חזרת הוא "חסיין", בדומה לאמור בבבלי, אך מרור אינו מזהה עם "מרריתא" כבבבלי, אלא כ"ירק מר ופניו מכסיפין ויש לו שרף". בבבלי הובא תיאור זה כקריטריון לכל הירקות שניתן לצאת בהם ידי חובה, ו"מרור" הוא שם עצם כללי, ואילו בירושלמי זהו תיאור של ירק מסויים, ו"מרור" מוגדר כשם עצם פרטי.
- ג. בירושלמי לא מובאות דוגמאות נוספות לסוגי מרור אחרים, כפי שמופיע בבבלי. הדיון הוא רק סביב חמשת המינים שבמשנה.
- ד. בירושלמי אין דיון בשאלת עדיפות החסה על פני המינים האחרים הנזכרים במשנה. שם נערך דיון על החסה, ביחס לשאלה: האם היא בכלל מרה, והאם היא בכלל ראויה למצוות מרור. וכך כתוב שם:

התיבון: הרי חזרת מתוק, הרי אינו קרוי חזרת אלא מתוק? ר' חייא בשם ר' הושעיא: כל עצמן אין הדבר תלוי אלא בחזרת, מה חזרת תחילתה מתוק וסופה מר, כך עשו המצריים לאבותינו במצרים. בתחילה "במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך" (בראשית מז, ו), ואחר כך "וימררו את חיייהם בעבדה קשה בח'מר ובלבנים" (שמות א, יד).

אין הכרח לומר, שמהירושלמי עולה שיש עדיפות לקחת חזרת דווקא למצוה. הדרשה באה להסביר את הדמיון שבין תהליך גידול החסה לבין תהליך השעבוד במצרים, ומבחינה זו דומה דווקא החסה יותר מכל מין אחר, למרות היותה מתוקה. גם מתוך סוגיית הירושלמי נוכל להסיק שלוש מסקנות, אשר לא תואמות בכולן את האמור בסוגיית הבבלי:

- א. רק חמשת המינים המוזכרים במשנה ראויים למצוות מרור.

ב. אין כל עדיפות מיוחדת לחזרת = החסא על פני כל המינים האחרים, על אף הדמיון הבולט שבין תהליך גידול החסה לתהליך השעבוד.

ג. לא עוצמת המרירות בשעת קיום המצוה (כלומר: בעת האכילה) היא שקובעת את עדיפות הירק, אלא הדרשות המסבירות את תוכן מצוות המרור שבתורה.

מסקנה ג – הזחה בשני התלמודים, על אף השוני שבין הדרשות: "רך וקשה" מול "מתוק ומר" – מלמדת, שאין הכרח שבשעת אכילת המרור נרגיש טעם מריר בפה, אלא דווקא טעם של ירק הנקרא מרור, אשר בשלב כזה או אחר של גידולו ניתן גם להרגיש בטעמו המריר. מסקנה זו שווה בשני התלמודים, אם כי היא הוסקה בדרך שונה: בבבלי היא הובאה בהקשר עם שאלת עדיפות החסה על פני המינים האחרים, ובירושלמי – בעקבות הדיון בשאלה, אם החסה ראויה בכלל למרור. גם תוכן הדרשות שונה: בבבלי מתוארים שלבי הגידול של החסה מבחינה חיצונית, ובירושלמי – אופן הגידול מבחינת הטעם, שזו בחינה איכותית.

נציין, שיש מפרשים שמאחדים את הסברי הבבלי והירושלמי, במיוחד ביחס לדרשה המשווה בין המרור למצריים. כך בספר המכתם והמאירי שם, ובמפרשי הירושלמי. אמנם הרש"ש שם מציין לשוני שבין התלמודים.

ג. שיטת הרמב"ם: חמישה מינים מרים

הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה ז, יג, פסק אחרת מהפוסקים דלעיל. וכך כתב:

מרורים האמורים בתורה הן: החזרת, והעולשין, והתמכה, והחרחבינה והמרור. כל אחד מחמשת מיני ירק אלו נקרא "מרור", ואם אכל מאחד מהן או מחמישתן כזית – יצא.

גם בפירוש המשנה בפסחים שם כותב הרמב"ם:

ואומרו "מרורים" – נופל על אלו שְמנה (במשנה).

הרמב"ם שם מפרש ש"מרור" הוא שמו של מין מסויים. הבית יוסף, אר"ח, סימן תעג, כותב:

"אמר ר' הושעיא: מצוה בחזרת" – ולא ידעתי למה השמיטו הרמב"ם, אולי שהוא מפרש מצוה "נמי" בחזרת, אף על פי שהיא מתוקה ואין בה מרירות.

אמנם בהגהות מימוניות על הרמב"ם שם, אות כ, מציין שיש עדיפות לחזרת, ואם אין לו – ייחזר אחר עולשין, וכל המוקדם במשנה מוקדם באכילה. אך ברמב"ם עצמו אין הדברים כתובים.

נראה להסביר, שהרמב"ם פסק באופן עקרוני כירושלמי, שם לא צויינה עדיפות לחזרת על פני המינים האחרים, וכן לא הוזכרו מינים אחרים מלבד המנויים במשנה. הרמב"ם כתב את סדר המינים כסדרם המובא בירושלמי, וכן כתב שרק חמשת המינים הללו קרואים "מרור" – דבר שעולה בבירור משיטת הירושלמי, כפי שהוסבר לעיל.

נראה לדקדק עוד, שהרמב"ם הדגיש שחמשת מיני הירק הללו קרואים "מרור", ולא כתב שלחמשת מיני ירק אלו "יש טעם של מרור" – וכוונתו להדגיש שאין צורך לאכול דבר מר, וכמובן שלא את המריר ביותר. אם כי יש במינים אילו מרירות מסויימת, שהרי אלמלא כן לא היו נקראים "מרור".⁴

על פי הנחה זו, שהרמב"ם פסק כירושלמי, אין צורך להסביר כמו שכתב הרב יוסף קאפח בפירושו לרמב"ם שם, שדברי אחרים בבבלי בפסחים (לט ע"א), האומרים שמרור הוא כל ירק שיש לו שרף ופניו מכסיפין, מגדירים רק את המינים שמוזכרים במשנה, הגדרה שכוללת את אותם חמישה מינים בלבד. לדברינו, כאמור לעיל במסקנה א שבבבלי ובירושלמי, הגדרה זו בבבלי היא הגדרה המאפיינת את המרור כשם עצם כללי, ואילו בירושלמי זהו תיאור של סוג מין מסויים, כשם עצם פרטי. הרמב"ם פסק כירושלמי, ולכן לא הזכיר במפורש בדבריו הגדרה זו כלל, אם כי כתב שחמשת המינים הנמנים במשנה בלבד הם אלו הקרואים "מרור".

יתכן להסביר עוד, שאכן הסתייע הרמב"ם בבבלי, אף שהוא למד אחרת את האמור שם. רב אחא לא חיזר אחר ירק מסויים שנקרא "מרור" = מרירתא, כפי שפירש רש"י, אלא חיזר אחר הירקות היותר מרים מאלו המנויים במשנתנו. כך מפרש את הגמרא בעל המכתם (והמהדיר שם מציין שאין זה כפירוש רש"י). רבינא, בדבריו לרב אחא, שולל כל עדיפות של מין אחד על פני האחר, ואומר לרב אחא, שאם בכל זאת הוא מחפש סדרי עדיפות בין המינים, אזי החזרת עדיפה, מאחר שהיא מנויה ראשונה במשנה ובדברי התנא דבי שמואל (אך לא, למשל, בדברי בר קפרא בגמרא בבבלי שם, המונה את החזרת אחרונה ברשימה!), וכן בשל דברי ר' הושעיה שמצוה בחזרת ודרשת רבא שהקב"ה חס על ישראל.

לכאורה, סותרת דרשת ר' יונתן את כל דברינו. דרשת ר' יונתן היא, שדווקא המרור דומה למצריים (ולא החזרת, כמו שכתוב בירושלמי). דרשה זו מחזקת, לכאורה, את הבנת רב אחא, שטרח לחפש "מרור" דווקא. הזכרנו לעיל את דברי הר"ן, רבינו דוד

4. על כך שהרמב"ם מחייב מין מרור ולא טעם מרור, כתב גם הר"ב ז'ולטי, משנת יעבץ, אר"ח, סימן יז, אם כי הגיע להבנה זו ברמב"ם מכיוון אחר. הרב חנוך זונדל גרוסברג, נעם יג, עמ' קפז, דקדק כך גם מלשון הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה ה, ח, שכתב שיש לטבול את המרור בחרוסת, אך "לא ישהה אותו בחרוסת, שמא יבטל טעמו". מכך שהרמב"ם כתב שלא יבטל "טעמו", ולא כתב "טעם מרור", כנוסח הגמרא בפסחים קטו ע"ב: "מבטל ליה למרויה" – ניתן להסיק שלרמב"ם צריך להרגיש את טעם הירק שהוא אוכל, ולא את מרירותו

וראשונים נוספים, שפירשו את דברי ר' יונתן, שהתכוון לחזרת, מפני שבעניין זה הם עוסקים, ואנשים גם רגילים לקרוא לחזרת "מרור". יתכן שהרמב"ם פירש ש"מרור" כאן – הכוונה לכלל סוגי המרור, שהרי לשיטת הרמב"ם קרואים "מרור" גם המין המסויים, שזהו שם העצם הפרטי שלו, וגם ארבעת המינים הנוספים לו, כך ש"מרור" מהווה שם עצם כללי, ובדומה לפירוש המכתם לעיל. כוונת רבינא היתה, שעל פי דרשת ר' יונתן, תוכן מצוות מרור הוא אחר, ולא חוזק המרירות בשעת האכילה הוא הקובע. דברי רב אחא "הדרנא בי" לא באו לומר שכעת הוא יהדר לחפש דווקא אחר החזרת – שהרי הדרשה לא עסקה בחזרת דווקא – אלא שהוא לא יטרח לחפש אחר אותו מין מסויים שחיפש לפני כן, אלא יקח מה שיזדמן לו, שכן אין שום עדיפות לחזרת או לכל מין אחר. אשר על כן לא הזכיר הרמב"ם סדר עדיפות בין המינים. אולם, כאמור, בסיס דברי הרמב"ם הוא בדברי הירושלמי.

נוסיף עוד, שבמכילתא דרשב"י נאמר:

"על מצות ומרורים" – ריבה כאן מרורים הרבה: החזרת, העולשין, התמכה, החרחבינא והמרור.⁵

יתכן שדברי המכילתא: "ריבה כאן מרורים הרבה" שימשו מקור לפתיחת ההלכה ברמב"ם: "מרורים האמורים בתורה הן...". שהיא פתיחה שונה מהמשנה: "אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובה בפסח".

נראה שהמכילתא, הירושלמי ובעקבותיהם – הרמב"ם, נצמדו למינים שמנו חז"ל, מפני שרק הם מתאימים להגדרה הכללית של המרור: תחילתו מתוק וסופו מר, או תחילתו רך וסופו קשה. מקורות אלו לא רצו להרחיב הגדרה זו גם למינים נוספים שהמאפיין שלהם הוא המרירות בלבד, משום שאינם נמצאים תואמים לדרשות המסבירות את תוכן מצוות המרור.

מכאן שאין טעמה של מצוות המרור בכדי שנחוש מידת-מה של צער וכאב כהזדהות עם השעבוד, אלא שנעמיק בתוכן הדרשות, ונבין את תהליך השעבוד במצרים: שעבוד זה היה מתוק בתחילתו, ובסופו מר; רך ובסופו קשה. בשיא השעבוד התהפך הגלגל, ולבסוף באה הגאולה.

ד. שיטות הפוסקים: עדיפות החסה אף שאינה מרה

הבנתנו בבבלי ובירושלמי שונה ממה שהבין והסיק להלכה החזון איש, או"ח, סימן קכד. לפיו, מרב אחא יש ללמוד שיש לחזר אחר הירק המר ביותר, והוא המובחר. זהו הכלל שנאמר שם, שכל דבר מר – זהו "מרור". זהו גם הטעם להלכה המובאת בפסחים (קטו ע"ב), שמי שבלע מצה ומרור לא יצא; ומפרש רש"י: שלא טעם טעם מרור. החזו"א

5. מכילתא דרשב"י יב, ח.

מקשה על הירושלמי, שאם אפשר לקחת חזרת מתוקה, אם כן מדוע אם בלע מצה ומרור לא יצא, והרי ממילא אין לחזרת טעם מרור? מלבד זה, מניין שניתן לצאת בחזרת מתוקה ידי חובה, והלא בתורה נאמר "מרורים"? על כרחנו יש לומר, שהשאלה בירושלמי היתה: מניין שניתן לאכול דבר שאיננו מרור מתחילתו ועד סוף גידולו? ועל כך היתה התשובה, שאדרבה, ירק שתחילתו מר וסופו מתוק מזכיר עוד יותר את שעבוד מצרים; אך ברור שיוצאים בו ידי חובה רק כאשר אוכלים אותו כשהוא מר.

על דברי החזו"א ניתן להשיב, שבסיכומו של דבר חזר בו רב אחא, וגם לפיו אין צורך לחפש אחר המר ביותר. הכלל האמור בבבלי בא להגדיר את כלל המינים המרים, אך אין להסיק מכאן שיש לאוכלם דווקא בזמן שהם מרירים ביותר. אין גם כל קושיא מדין "בלע מצה ומרור", שלא יצא כיון שלא טעם טעם מרור – מאחר ששם הכוונה היא, שהבולע לא הרגיש כלל בטעם הירק שהוא אוכל, ומבלי שום קשר לחזק המרירות שבה. כמו כן מסקנת החזו"א, שגם על פי הירושלמי "אין יוצאים בחזרת עד שייפול בו המרירות" – אינה מוכרחת כלל, ואינה כתובה שם, ולפיו העיקר חסר מן הספר. לדברינו, מסקנת הירושלמי הפוכה.⁶

בעקבות דבריו האחרונים של רב אחא בריה דרב דרבא בבבלי, שחזר בו מכוונתו לחפש דווקא את המרירותא, כותב רבינו חננאל לפסחים לט ע"א: "שמע מינה דכולי עלמא מצוה בחזרת, דהיא חסא". ספר המכתם והמהר"ם חלואה שם מציינים, שיש עוד מקור לכך שהמצוה בחזרת: במשנה בפסחים (י, א) נאמר: "מביאים לפניו מצה וחזרת" – ומכאן שעיקר המצוה בחזרת. נוסף, שכך גם עולה מהתוספתא בפסחים (ב, כא; י, ט), וכן מהירושלמי פסחים (ה, א), בהם נאמר: "חזרת ומצה ופסח לילה ראשון חובה". כן עולה גם מהירושלמי פסחים (י, א), האומר שחזרת היא מצוה. אלא שניתן להוכיח אחרת ממקורות שבהם נכתב "מרור" ולא "חזרת", לדוגמה המשנה בפסחים (י, ה): "כל שלא אמר שלושה דברים אלו... פסח, מצה ומרור", ועוד. הרי"ף⁷ והרא"ש⁸ לפסחים הביאו את חמשת המינים שבמשנה (כנוסח הירושלמי), והוסיפו שעדיפה החזרת. הטור, או"ח, סימן תעג, פוסק כך, ומוסיף שאם אין לו חזרת – ייחזר אחר ראשון ראשון, כפי הסדר שהם מנויים במשנה. הטור עצמו מביא את סדר חמשת המינים כפי הסדר שבמשנה בנוסח הירושלמי.

כטור פסק גם מרן בשו"ע שם, סעיף ה, אך הרמ"א הוסיף בשם האגור, שאם אין לו אחד מאלו הירקות שבמשנה יקח לענה או שאר ירק מר. הגר"א כותב שם, שדברי הרמ"א הם כדעת אחרים שבבבלי. במג"א שם, ס"ק טו, כתב, שהאגור פירש ש"מרור"

6. ראה: הרב אשר וייס, "הגדה של פסח" (בתוך: לכתך אחרי במדבר, ספר לזכרו של אלקנה גובי ז"ל), עמ' ר-רג, ריב-רטו, שדן בדברי החזון איש הללו.

7. יא ע"ב בדפי הרי"ף.

8. ב, יט.

שבמשנה זהו "לענה", אך אין מכאן ראייה שכל מין מר ראוי למרור. בחק יעקב שם, ס"ק כד, כתב, שעל כל פנים לעניין ברכה – יברך רק על המנויים במשנה, ושכך הסכימו הש"ך והמג"א.

הרידב"ז בפירושו לירושלמי ברכות ו, א, כתב, שיש להשהות את החסה זמן רב באדמה כדי שתהיה מרה. בשו"ת תירוש ויצהר, סימן קיז, כתב, שגם הרב חיים מצאנז נהג כך. כאמור לעיל, אף החזו"א כתב שמן המובחר ליטול מרור מר, אם כי צריך שלא יהיה מר מאוד כמו לענה.

כאמור לעיל, בחלק מארצות אירופה לא גדלה חסה בתקופת הפסח, מאחר שהחסה זקוקה לחום, ובאירופה בתקופה זו עדיין החורף בעיצומו. בשל כך נהגו לקחת שורש חרף הנקרא חריין, ויש שאף זיהו אותו כ"תמכא" הנזכרת במשנה. כך כותב התוס' יו"ט בפירושו למשנה בפסחים ב, ו:

ואנו רגילים לפותרו בתמכא, שהוא מה שקורין בל"א קריי"ן. וכן הוא מפורסם בדברי האחרונים זלה"ה.

אך לא הכל הסכימו לזיהוי זה, ויצאו נגדו. כך כתב הרב צבי אשכנזי, שו"ת חכם צבי, סימן קיט:

לזכות את הרבים בעניין מצוות אכילת מרור, ראיתי כי טוב להודיע שהחזרת השנוי במשנתנו ובלשון חכמים "חסא", שמצוה לחזור עליו כי הוא הראש וראשון השנוי במשנתנו, הוא הירק הנקרא בלשון אשכנז סאלא"ט, ובלשון ספרד סאלאט"א, ושם העצם שלו הוא לטוגא בכל הלשונות ששמעתי בתורגמא ואיטליא ואשכנז וספרד ופורטוגאל ובספרי הרפואות והטבע, וקורין אותו לאטוגא סאלאט, ואין בו שום ספק ופקפוק בעולם, ויש לו הסימנים האמורים בגמרא: שרף, ופניו מכסיפין, ותחילתו רך וסופו קשה, ותחילתו מתוק וסופו מר כלענה. ומפני שבארצות אשכנז ופולוניא, שהן קרות, אינו מצוי בזמן הפסח, לא הורגלו לקחתו לחובת מצוות מרור, או מפני שלא היו בקיאים בטיב פתרון שמות הירקות כאנשי ארצות הקרובות לארץ ישראל ובבל לא ידעו מה הוא, ולקחו הקרי"ן שהוא תמכא לפ"ד מקצת חכמים⁹. ונפק מיניה חורבא, כי הן רבים עתה עם הארץ שאינם אוכלין אפילו כחצי זית מחמת חורפיה, ושהוא מזיק באכילתו חי, ומבטלים מצוות מרור. ואף החרדים אל דבר ה' ואוכלים

9. אך ראה: הרב שלמה זלמן אויערבך, ועלהו לא יבול, חלק ב, עמ' שי (מכתבים): "אין לשמוע לפרופ' פליקס שתמכי הקרוי חריין לא היה כלל בזמן חז"ל, ואין יוצאים ידי חובה. ואף על פי כן אין שומעין לו נגד המסורת".

קזית מהקרי"ן מסתכנים בו.¹⁰ כי באמת במקום שחזרת שהוא האלטיגא סלאט שכיה, כמו בערי אמשטרדם והמבורג ושאר ערי אשכנז, אף שהוא עודנו קטן מאוד, קורא אני על הקרי"ן סכנה ואין בו מצוה, וכל אשר נגע אלקים בלבו יקיים מצוה כתיקנה, ויקנה האלטוגא סאלאט לשם מצוות מרור, אף אם הוא ביוקר. והירק שקורין בהמבורג אינדבין ובאמשטרדם אנדייבי – הוא עולשין השנוי במשנתנו, וגם בו יוצאין ידי חובת מצוות מרור, אם אין לאטוגא סאלא"ט מצוי.

היו שהצדיקו את דברי החכם צבי, אך הורו אחרת. כך כתב בשו"ת חתם סופר, חלק א (או"ח), סימן קלב:

ואודות מצוות מרור בפסח, אמת נכון הדבר מ"ש החכם צבי (סימן קיט), והכי נהגו כל רבותי זצ"ל, ואנו נוהגים אחריהם. אך רגיל אני לדרוש בשבת הגדול: מי שאין לו אנשים מיוחדים מסויימים בעלי יראה הבודקים ומנקים אותם מרחש תולעים קטנים הנמצאים מאוד מאוד בימי פסח ואינם ניכרים לחלושי ראות, ע"כ מי שאין לו בביתו מי שיבדקנו כראוי – טוב ליקח התמכא שקורין קרי"ן. ואם הוא נמנה שלישי במשנה, והחסא הוא הראשון ומצוה מן המובחר, מ"מ חלילה להכשיל בלאו או בלאוין הרבה אפילו בספק משום קיום עשה דרבנן, דמרור בזמן הזה דרבנן; ובפרט שאפשר לקיים שניהם ע"י תמכא שקורין קרי"ן, ואם יש רמז בחסא דחס רחמנא עלן – אנו נאמר דתמכא ראשי תיבות: תמיד מספרים כבוד אל.

הרב יהודה אסאד, שו"ת יהודה יעלה, חלק א, או"ח, סימן קלט, מביא אף הוא את דברי החכם צבי, ומוסיף שכך נהגו אבותיו, אך בשל החשש לתולעים כותב שיש להעדיף את החריין, "וכן אנחנו נוהגים, אף שאבותינו לא עשו כן – חובה עלינו לעשות כדין ולא לחוש למנהג הקדמונים בזה העניין".

נראה שכיום, שמצויה לנו חסה ללא תולעים, גם על פי פוסקים אלו יש להעדיף את החסה.

בעניין זה האריך הרב עובדיה יוסף, חזון עובדיה, חלק ראשון, כרך ב, סימן לה, וחזר בקצרה על עיקרי הדברים בשו"ת יחוה דעת, א, סימן יח, והביא שם מקורות רבים

10. כדי לפתור את בעיית החריפות, יש המפוררים את החריין על מנת להפיג את מרירותו. כך למשל כותב הרב שלמה גאנצפריד, קיצור שולחן ערוך, סימן קיח, סעיף ג. ראה מאמרי: "דרכיה דרכי נעם – כנימוק להפגת מרירות המרור בפסח", בירורים בהלכות רא"ה, עמ' 263–269. וראה עוד: הרב אלי כהאן, "דרכיה דרכי נעם", שנה בשנה, תשנ"ז, עמ' 411–427; הרב אשר וייס, "הגדה של פסח" (בתוך: לכתך אחרי במדבר, ספר לזכרו של אלקנה גובי ז"ל), עמ' רז–ריא.

הדוחים את דברי הרידב"ז והחזו"א הללו, ולפיו יש לקחת חסה למרור, וכדבריו בחזון עובדיה שם, עמ' תרנו:

אין שום ספק כלל שהחסה הנפוצה במדינתנו היא החזרת, אף על פי שהיא מתוקה, ובוודאי שאין לפקפק בה כלל, ומצוה מן המובחר לצאת בה ידי חובת מרור.¹¹

כאמור, כיום מצויה בשווקים בערב הפסח חסה ללא תולעים, והרוכשה יכול לקיים את המצוה בשלמותה וכדינה, וגם לחזק בכך את ידי החקלאים המיישבים את ארץ ישראל.

11. ראה עוד בענין זה: הרב משה הררי, מקראי קדש – הלכות ליל הסדר, עמ' תי-תטו; אברהם קורמן, "חסא או כריין?", המעין, לדוג (תשנ"ד), עמ' 43-51; יוסף שמש, "על אכילת חריין בליל הסדר", המעין, לדוד (תשנ"ד), עמ' 64-65.